

ALGUNHAS ANTIGAS CRENZAS TRADICIONAIS DA ILLA DE ONS

Por: Fernando Alonso Romero

Ás xeracións novas descendentes dos nativos de Ons, coa esperanza de que non se esquezan nunca da súa historia, nin do respecto que deben aos seus antepasados.

Durante unha das miñas primeiras estancias na illa de Ons tiveron a sorte de poder falar con varios dos illeiros que por entón, fai disto máis de 40 anos, vivían permanentemente nesa fermosa illa da costa galaica. Eran tempos difíciles pois en España a ditadura franquista aínda nos tiña a todos sumidos nesa “noite de pedra” da que fala Celso Emilio Ferreiro; e en Ons carecíase de moitas cousas que hoxe en día consideramos imprescindibles para poder vivir dignamente. As carencias que se sufrían na illa soportábanse como boamente podíase, coa ilusión de poder dispoñer, cando chegasen tempos mellores, de todo o que, por entón, soamente existía na imaxinación e nos sonhos dos illeiros que se esforzaron sempre por mellorar as súas condicións de vida. Algúns deses sonhos realizáronse, pero outros continúan aínda no mundo da fantasía esperando que algún día se fagan realidade. Pero non é a miña intención falar deses sonhos, que espero que se cumpran, senón dos sonhos de outrora, das crenzas milenarias que aínda se conservaban en Ons en 1970. Na actualidade escribir un artigo sobre esas crenzas pode parecer a algúns unha antigalla, é dicir, un tema pasado de moda e sen cabida nos tempos da telefonía móbil, dos ordenadores e doutros enxeños difíciles de concibir nas nosas mentes de fai corenta anos. Con todo, o seu recordo axúdanos a respectar máis aos nosos antepasados; a admirar o seu valor e a súa resistencia fronte á adversidade en condicións moi difíciles de vida, como cando non se dispoñía das medicinas adecuadas para superar unha enfermidade, ou o tempo atmosférico non permitía que as dornas alcanzasen o continente próximo sen risco de afundirse.

Ante as numerosas carencias que se tiñan entón na illa de Ons, os seus habitantes víanse obrigados moitas veces a recorrer aos coñecementos milenarios que se utilizaban nesa illa, do mesmo xeito que noutros territorios do continente europeo, para protexerse contra as enfermidades, contra os malos ventos e temporais que esnaquizaban as colleitas e facían naufragar ás dornas, e contra un sen fin de seres imaxinarios; como trasgos, nubeiros, mouros, meigas e bruxas que naqueles tempos aínda convivían cos illeiros; aínda que non se levaban nada ben con eles porque os acusaban de ser os responsables de todos os males que se sufrían na illa. Pero, xamais, nin a suposta existencia deses

seres, nin as penalidades que se sufrían, conseguiron acabar coa alegría e coa ilusión que conservaron sempre as xentes de Ons; virtudes que lles axudaron a superar as dificultades, co estímulo envexable do agarimo e apego que sentían pola súa illa.



Sr. Juanita Otero recollendo Solda para curar os catarros.

Malia as carencias que se sufriron en Ons durante moitos anos, tamén había épocas do ano nas que se gozaba dos sinxelos praceres da vida, como en calquera outro sitio, sobre

todo durante a tempada do bo tempo Así, polo menos, quedou reflectido este sentimento nunha cantiga de Maio escrita en 1973 por Julio Santos, que entón era o mestre da illa de Ons:

A todos invitamos
nos meses de vrán
a vir a nosa illa
que moi ven o pasarán.

Pero lamentablemente non sempre era verán na illa de Ons, e no inverno non había visitantes, e moitas veces nin tampouco médico, nin sacerdote, nin luz eléctrica, nin... Pero si que había bruxas, como as había tamén nas Illas Británicas, en Bretaña ou en Alemaña, e non me refiro ás “bruxas” de agora: a eses seres misteriosos que desbaratan os bens dos nosos días empobrecendo ao pobo, e que ninguén sabe onde se esconden, senón ás bruxas de antes, ás de escoba voadora, nariz aguileña, mirada torva e rostro engurrado e cincento. Botadoras do “mal de ollo”, “meigas chuchonas”, que causaban enfermidades ás persoas e ao gando. Non era fácil evitar as súas malas intencións, pero afortunadamente dispúñase, do mesmo xeito que en tempos dos romanos, de varios talismáns, amuletos, ensalmos, feitizos e oracións; algunhas cristiás, outras máis próximas ao paganismo que á fe católica. Pero case todas eficaces. E un dos recursos aos que se adoitaba acudir para evitar que as bruxas fixesen dano aos animais domésticos consistía en protexer as entradas das cortes cun corno de carneiro, que se introducía entre as pedras dunha das xambas da entrada. Este procedemento non era exclusivo da illa de Ons, pois tamén se facía noutros países; por poñer soamente un exemplo, digamos que na comarca de Silesia (Polonia) os campesiños adoitaban poñer na porta das cortes das vacas un corno de cabra como protección contra as bruxas (Frazer, J. G. 1990, 162). Dese modo, os poderes sobrenaturais que tiñan esas temidas mulleres, do mesmo xeito que as persoas ás que se lles atribuíu a facultade de botar o “mal de ollo”, quedaban anulados. E o gando de Ons podía descansar tranquilo; pero non todos os animais domésticos

posto que ás vacas o corno de carneiro non as protexía contra cobra mamadora, que ás furtadelas polas noites agarrábase á ubre do pobre mamífero para “chupar” o seu leite e deixala seca. Así, polo menos, isto é o que me contou un día Eugenia Otero, que en certa ocasión observou arrepiada como a tal cobra era a causa de que a súa vaca non dese o leite esperado. Cando isto ocorría adoitábase peitear a ubre da vaca cun peite, facendo o sinal da cruz mentres se recitaba o seguinte ensalmo, que tamén se aplicaba ás persoas en calquera parte do corpo que estivese afectada por algún mal:

*Por aquí pasó Jesucristo
Antes de que este mal fuera visto.
Muera este mal y viva Cristo.*

Pero non eran só as cobras as que danaban ao gando vacún, pois contábase tamén que certo día formouse un estraño remuíño de vento no que viña oculto un diaño que fixo desaparecer a un dos bois que había na illa. O rechamante deste relato, ademais de ser un fenómeno sorprendente, é a súa coincidencia coa crenza nun traveso trasgo galego, o chamado polvoriño, ao que en Asturias chaman ventolines, que é unha poeira. É un ser que se adoita aparecer nun remuíño de vento, do mesmo xeito que o temido nubeiro, tronante ou negrumante, pois cos tres nomes adoitábanse referir a el os campesiños galegos, e tamén doutras zonas de España, cando atemorizados víano ascender cara ás nubes virando vertixinosamente nun refacho de vento, para despois desde os negros nubeiros soltar a súa carga de pedrazo, ou de choivas torrenciais, no medio da atronadora lostregada da tormenta. Cando o escritor británico George Borrow realizou o seu famoso itinerario ata Fisterra, no ano 1837, contáronlle os desa comarca que o nubeiro era un home que andaba polas nubes e que, ás veces, se trasladaba nun sopro de vento (Borrow, G. 1905, 420). En Palas do Rei (Lugo) dicíase no século pasado que o nubeiro subíase ás nubes creando coa súa propia ouriña un remuíño de vento, cuxa forza ascensional ía aumentando progresivamente ata que o levantaba do chan. Unha vez arriba, dirixía as nubes ao seu gusto (Fraguas Fraguas, A. 1969, 374).

Relacionado coas vacas contábase tamén en Ons, nos tempos da miña primeira estancia entre os illeiros, que baixo un camiño que ía en dirección a unha casa que chamaban “La Puebla” (que, por certo, non puiden pescudar a que lugar referíanse), estaba enterrado o corno de ouro dunha becerra. Polo devandito camiño adoitaban pasar os carros, e unha das súas rodas sempre pasaba por encima dese, botado de menos, corno que nunca ninguén atopou. Esta lenda ten tamén paralelos noutros lugares da Península Ibérica, polo que un estudo comparativo levaríanos a ver a súa relación cunha antiga divindade montaraz, cuxo recordo pervive en numerosos pobos de España.



Eugenia Otero, vindo dunha casa no lugar do Cucorno, Illa de Ons 1980.

Para terminar, aínda que sobre as crenzas de Ons poderíanse escribir centos de páxinas, voume a referir unicamente á crenza na Santa Compañía, pois a versión de Ons é, sen dúbida, a máis interesante de todas as descrições coñecidas sobre esta mítica procesión de mortos, debido precisamente ao seu parecido coa doutras comarcas da área atlántica europea, cuxos mortos, do mesmo xeito que en Ons, van en busca da lendaria illa do Paraíso céltico, como tiveron a sorte de oír relatar fai xa moitos anos, cando en Ons vivían aínda durante todo o ano varias familias de illeiros (Alonso Romeu, 1981, 2009); eran tempos nos que os raparigos subíanse a unha gran pedra, semellante a un vello menhir, desde onde se entretiñan en lanzar pedras aos corvos para evitar que esnaquizasen os milleirais (Foto 1). Descoñezo si aínda se conserva esa pedra; de ser así, sería interesante comprobar a súa orientación con respecto ao desprazamento do Sol ou da Lúa ao longo do ano, pois é moi posible que fose utilizada como calendario. O seu uso práctico consistiría en tomar como referencia unha aliñación con algún punto do horizonte sobre o que se realizaba o orto ou o ocaso de calquera deses dous astros. Aos antigos habitantes do castro de Ons interesáballes moito coñecer as datas dos equinoccios e dos solsticios, non soamente con fins prácticos: como saber cando debía realizarse sementeira ou a recolección, cal era a época máis adecuada para iniciar a tempada da navegación, e ata para a celebración dos seus ritos pagáns: como os que efectuaban o día do nacemento do Sol no solsticio de inverno. Data que daría lugar a partir do século IV d. de C. á súa cristianización, transformándoa no día de Nadal. Ata ese século os cristiáns adoitaban celebrar o nacemento de Cristo na primavera, pero ao comprobar que os pagáns seguían

celebrando o nacemento do Sol con máis entusiasmo que o de Cristo, a Igrexa decidiu acordar que Cristo en realidade nacera no solsticio de inverno. Con todo, a verdade é non se sabe con certeza cando con seguridade naceu Xesucristo. De todos os xeitos a decisión da Igrexa foi moi acertada pois conseguiu converter ese día nunha das celebracións máis importante da humanidade.

Con respecto á importancia que han ter as crenzas dos nosos antepasados galaicos no establecemento dun calendario, non debemos esquecer tampouco que a celebración da Semana Santa cristiá ten igualmente unha importante orixe astronómica, pois debe celebrarse sempre na semana na que se produza a primeira Lúa chea despois do equinoccio de primavera (o 21 de marzo). E para terminar, non esqueamos tampouco que a coñecida festa galega da noite de San Xoán, coas súas fogueiras e plantas medicinais e os seus ritos máxicos, celébrase precisamente no solsticio de verán, a partir de cando o Sol empeza progresivamente a declinar, acurtándose os días e alargándose as noites. E así ata o día no que se produce de novo o seu nacemento no solsticio de inverno. Por todo iso, non estaría de máis comprobar si esa pedra na que se sentaban os nenos para defender os cultivos tería algunha relación co que aquí comento. Pero tamén sería importante pescudar si alguén reconece a esa rapariga da foto que fixen en 1973. A fotografía é mala e o rostro da nena aparece en negro; non é posible distinguir os seus trazos faciais. Estou seguro de que si alguén a reconece, poderá contarnos moitas cousas da súa mocidade en Ons, daqueles tempos nos que na illa aínda se conservaba un tesouro de crenzas e de lendas que hoxe xa son historia.



Rocha dende a que os nenos espantaban aos corvos. Illa de Ons. 1973